

Frank Robert Palmer

UVOD U SEMANTIKU

Prijevod iz djela *Semantics: a new outline*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976., str. 1-18.

Semantika je termin koji se odnosi na proučavanje značenja. Nažalost, *značenje* uključuje razne aspekte jezika pa ne postoji opća suglasnost o tome što značenje zapravo jest i kako ga opisati. Pokušat ću pokazati koje to teme pokriva semantika i na koje se načine istima treba i može pristupiti. Međutim, zbog prirode teme i različitosti pristupa, u ovoj kratkoj knjizi mogu obuhvatiti samo uvodni pregled.

Termini semantika i značenje

Termin semantika tek se nedavno pojavljuje u engleskom jeziku (za detaljnije podatke o povijesti vidi kod Reada, 1948.). Iako se sličan pojam pojavljuje u frazi semantička filozofija u smislu *proricanja, nagađanja* u 17. stoljeću, točan se pojam semantika pojavljuje u časopisu *Reflected meanings: a point in the semantics* koji je izdalo Američko filološko društvo 1894. Francuski izraz *sémantique* preuzeo je iz grčkog jezika M. Bréal godinu dana prije. U obama se slučajevima naziv ne rabi samo u smislu značenja već uključuje i njegov razvoj koji će poslije postati *povijesna semantika*. Međutim, 1900. se godine pojavljuje Bréalova knjiga *Semantics: studies in the science of meaning* čiji je original na francuskom izdan tri godine prije. Ta je sjajna kratka knjiga, iako vrijedna čitanja, danas, nažalost, dosta zanearena. Među prvim je knjigama o jezikoslovlju (kakvim ga danas poimamo) u kojima se semantika shvaćala kao znanost o značenju i nije se ponajprije usredotočila na povijesne promjene značenja (vidi 1.4.).

Ipak se termin semantika nije odmah ustalio. Jedna je od najpoznatijih knjiga o semantici *Značenje značenja* autora C. K. Ogdena i I. A. Richardsa prvi put tiskana 1923. iako se sama riječ semantika ne prikazuje kao glavna ideja. Međutim, pojavljuje se u dodatku, svojevrsnom klasiku, pod naslovom *The problem of meaning in primitive language* antropologa B. Malinowskog.

Rabili su se i drugi termini osim termina semantika. H. G. Wells u *Obrisima budućnosti* govori o znanosti signifikata, ali taj se termin gubi i ne

pojavljuje se do 20. stoljeća. Drugi nazivi bili su *semasiologija*, *semologija*, *semiotika*, *sememika* i *semika*, a istraživači su često rabili te termine kako bi izrazili neke svoje interese i orijentacije, u širem i užem smislu od semantike kakva je ovdje opisana.

Nažalost, uporaba termina semantičko i semantika postoji i u popularnom jeziku, posebice u novinama, koji je samo donekle sličan našoj. Ti se termini rabe kad se govori o manipulaciji jezika, u službi obmanjivanja, kroz biranje pravih riječi. Tako se u *The Guardianu* 1971. pojavljuje naslov „Semantika lukavo vodi Pentagon“ i „Semantika smanjuje broj beskućnika“. Prvi se naslov pojavljuje iznad članka u kojem se riječ *pokretni manevar* rabi umjesto riječi *povlačenje*, dok se u drugom rabi vrlo usko značenje riječi *beskućnik* koje su vlasti iskoristili kako bi prikazali smanjen broj tog fenomena. Istinita je i priča o striptizeti koja je pisala poznatom američkom jezikoslovcu s molbom da pronade drugu riječ za opis njezina zanimanja, riječ koja neće buditi krive konotacije. „Nadam se,“ dodala je, „da semantika kao znanost može pomoći verbalno nepovlašćenim pripadnicima moje profesije.“ Poznati jezikoslovac, stručan u klasičnim jezicima, predložio je pojam egzotična plesačica (*ecdysiast*).

Termin nam je *značenje* zasigurno bolje poznat. Međutim, rječnik će ponuditi više objašnjenja riječi *značenje* ili, preciznije, riječi *značiti*. Ogden i Richards naveli su čak šesnaest različitih značenja koja su odabrali cijenjeni istraživači. Istraživanje svih tih popularnih i znanstvenih definicija, kao i propitivanje sličnosti riječi *značiti*, *značenje* neće biti dio ove knjige iako će biti riječi o sličnoj uporabi i terminima koji se rabe u semantici.

Za početak, ne trebamo tražiti povezanost potrebnog smisla i smisla *namjere* koji pronalazimo u rečenici *Planiram sutra biti tamo (I mean to be there tomorrow)*. Značajno je da u tom kontekstu ne možemo govoriti o *mom značenju / mišljenju* u smislu *što mi je namjera činiti*. Puno je bliže smislu koje trebamo rečenica *Ti oblaci donose (znače) grmljavinu* ili *Crveno svjetlo znači stop*. Riječ *značiti* i riječ *značenje* služe kao znakovi, konvencionalni i prirodni, znakovi koji pokazuju da se nešto događa, ili će se dogoditi, ili nešto što se mora odraditi. Takvi znakovi pružaju informacije ili upute i lako je pretpostaviti da se jezik sastoji od sličnih znakova. Međutim, kad pogledamo uporabu termina *značiti* i *značenje* kada se odnose na jezik, vidimo da se rijetko, ako i ikad, podrazumijevaju ovakvo shvaćanje znaka (iako ćemo ubrzo uvidjeti da su mnogi jezikoslovci ostali dosljedni toj analogiji).

Najzanimljiviju uporabu termina pronalazimo u rečenici *Što znači kaligrafija? Kaligrafija znači lijepo pisanje*. Odgovoriti na takvo pitanje znači da govornik smatra da će slušatelj razumjeti njegove riječi. To je, naravno, karakteristika rječnika. Oni osiguravaju definicije predlažući riječi ili fraze koje, kako razumijemo, imaju *isto* značenje, iako pitanje što je zapravo jednakost ne možemo izbjeći (4.1.). Raspon do kojeg se bavimo terminom značenja u smislu ekvivalencije termina još je jasniji kad pogledamo strane

jezike. Ako pogledamo što riječ *chat* znači u francuskom, odmah ćemo odgovoriti *cat* (mačka). Zanimljivo je primijetiti da ne bismo pitali što *cat* znači na francuskom i očekivali odgovor *chat*. Umjesto toga, moramo reći *Kako se na francuskom kaže mačka (cat)?* Kada izričemo značenje, imamo obvezu osmisliti termin koji je više poznat od onog za čije značenje pitamo. Prevodimo neobične termine, tehničke termine ili termine iz stranih jezika u riječi koje možemo lako razumjeti. Očito je, međutim, da to neće daleko dovesti naše istraživanje značenja jer, iako su načela sastavljanja rječnika možda važna za naše upite, nećemo se usredotočiti na pisanje rječnika.

Drugačija je uporaba *značenja* u rečenicama *Nije to što je rekao, već to što je mislio*. Lewis Carroll poigrao se razlikom između izrečenog i mišljenog u knjizi *Alisa u zemlji čudesa*:

„Onda bi trebala reći što misliš“, Bijeli je zec nastavio.

„Govorim“, Alisa je odvrtila, „bar - bar mislim da to govorim - to je ista stvar znaš.“

„Nije uopće ista stvar“, odgovorio je Bijeli zec.

Zanimljivo je pitanje: „Ako naše riječi imaju značenje, kako možemo krivo izreći to što mislimo ili kako riječi mogu značiti nešto drugo osim onog što znače?“ Odgovor je, naravno, da želimo sugerirati da riječi ne znače ono što bi bilo najočitije da znače, već postoji i drugo značenje uz ono doslovno. Postoji više načina na koje to možemo postići. Jednostavno možemo rabiti odlike kao što su intonacija ili čak i nejezikoslovne znakove kao što je namigivanje čime pokazujemo da izrečene riječi ne treba shvaćati doslovno. U engleskom jeziku postoji intonacija koja je vrlo zanimljiva – silazno-uzlazna pri čemu intonacija prvo silazi, a zatim uzlazi na naglašenoj riječi u rečenici. Time intonacija odražava suzdržavanje, stavlja *ali* u rečenicu. Na primjer, rečenica *Ona je jako pametna* može također značiti da uopće nije pametna ili nije privlačna, dok rečenica *Ja tako mislim* sugerira da to nije činjenično znanje (drugačija bi intonacija značila pouzdanje u izrečeno vjerovanje). Slično tome, može se sarkastično reći *To je jako pametno*, a zapravo misliti *To je jako glupo*. Isto tako, ako namignem dok govorim *To je moje*, vjerojatno sugeriram da zapravo nije. Osim toga, većina je izrečenog već pretpostavljeno. Tipičan je primjer rečenica *Kad si prestao tući ženu?* čime pretpostavljamo da si ju neki put istukao bez da si to obznanio. O tome ćemo poslije još raspravljati.

Sve u svemu, čini se da nećemo puno napredovati u izučavanju značenja kroz jednostavno promatranje sličnih termina, kao ni kroz promatranje onih koje su rabili jezikoslovci. Radije trebamo pokušati odrediti što značenje jest ili što treba biti unutar okvira akademske i znanstvene discipline. Semantika je dio jezikoslovlja, znanstvenog proučavanja jezika.

Semantika i jezikoslovlje

Pokušajmo sada smjestiti semantiku unutar jezikoslovlja i vidjeti što podrazumijeva. Za početak možemo pretpostaviti da je semantika sastavnica ili razina jezikoslovlja isto kao i fonetika i gramatika. Štoviše, gotovo su svi jezikoslovci eksplicitno ili implicitno prihvatili jezikoslovni model po kojemu je semantika na jednoj strani, fonetika na drugoj, a gramatika negdje između (iako nije isključivo postojanje još nekih razina osim tih triju). Mogućnost toga dovoljno je očita. Jezik se može promatrati kao komunikacijski sustav koji se odnosi na nešto što treba biti komunicirano i onoga / ono tko / što komunicira, poruku s jedne strane povezuje sa znakovima i simbolima. Švicarski jezikoslovac Ferdinand de Saussure imenovao je to označenikom (*signifiant*) i označiteljem (*signifie*). (Nažalost, rabio je termin znak (*sign*) kao zajednički nazivnik obaju pojmova, ali neki njegovi nasljednici rabili su taj naziv samo za označenika). Primjeri su komunikacijskih sustava brojni i svi su, bez sumnje, jednostavniji od jezika. Na primjer, semafor pomoću sustava boja i kombinacija istih upućuje vozače trebaju li ići ili stati (upozorava ih i da će dobiti takve upute). Slično tome, životinje komuniciraju glasanjem. Giboni, na primjer, imaju razne načine glasanja kojima javljaju da su pronašli hranu, prijatelje, da su u opasnosti, da traže društvo, a imaju i poseban zvuk kojim pokazuju svoj položaj i područje koje pokriva jedna skupina.

Iako je razumljivo promatrati jezik kao primarno komunikacijski sustav, iz nekoliko razloga ne smijemo tu analogiju upotrebljavati za druge sustave. Ponajprije, jezik nema uvijek *poruku* u pravom smislu, posebice ne u smislu davanja dijela informacije; djelomična je funkcija jezika povezana i s društvenim odnosima (vidi 2.4. i 3.2.), što pronalazimo i kod komunikacije među životinjama. Kao drugo, u jeziku su i znakovi i poruke (označitelji i označenici) vrlo složeni, a njihov je odnos još složeniji. Zbog toga se često kaže da se *ljudski* jezici razlikuju više po vrsti nego po stupnju. Kao treće, u jeziku je dosta teško, gotovo nemoguće, precizirati koja je poruka. Kod drugih komunikacijskih sustava nema tih problema jer se poruka jasno može identificirati neovisno o smislu jezika (u engleskom crveno znači stop). Za jezik općenito ne postoji takvo lako rješenje jer ne možemo definirati značenje (*poruku*) neovisno od jezika. Možemo samo dokučiti jedan dio značenja iz drugog dijela, samo opisati jezik u smislu koji jezik dopušta.

Predložio sam da se jezikoslovlje promatra kao *znanstveno* proučavanje jezika. Jedan je od osnovnih zahtjeva empirija. Ako je semantika dio jezikoslovlja, također mora biti znanstvena. O točnom se definiranju znanstvenosti i empirije još uvijek raspravlja, ali jedan je od glavnih kriterija znanstvenosti da izjave trebaju biti provjerene promatranjem. To je lako primijeniti na fonetiku jer samo promatramo promjene koje se događaju kad osoba govori. Možemo, štoviše, opisati stanje govornih organa ili, uz pomoć znanstvenih

instrumenata, točno izmjeriti fizičke karakteristike izgovorenih zvukova. Nažalost, u semantici takav način ne postoji.

Nadalje, ako je jezikoslovlje znanstvena disciplina, ne treba se usredotočiti na specifične slučajeve, već na generaliziranje. Takav je okvir, iako kroz drugačiji koncept, dao de Saussure u razdvajanju pojma jezik (*langue*) od pojma govor (*parole*). To se razdvajanje pojavljuje i kod Noama Chomskog i njegovih nasljednika, ali u obliku sposobnosti (kompetencije) i izvedbe (*performance*). (Iako je teorijsko utemeljenje isto, Chomsky se od de Saussurea razlikuje po shvaćanju prirode jezikoslovnih sustava unutar jezika ili kompetencije). Obojica, kao i mi danas, isključuju strogo individualno i slučajno (govorenje ili izvedba) te inzistiraju da je pravilno izučavanje jezikoslovlja jezik ili kompetencija. Također se slažu da su jezik ili kompetencija neke vrste idealiziranog sustava bez pravog utemeljenja u empiriji, što ja radije svodim na generalizaciju.

To je posve jasno u fonetici. Fonetičar se ne usredotočuje primarno na pojedinačan zvuk koji je proizvela određena osoba u određeno vrijeme. Može proučavati i izgovor riječi *knjiga*, ali kako bi to učinio, mora poslušati nekoliko pojedinih izgovora te riječi i na temelju toga generalizirati. Uistinu, danas je moguće, uz pomoć računala proizvesti prosječan izgovor koji će sastaviti računalo, a proizvodi ga oprema koja može reproducirati ljudski govor. Ono što se događa svaki put kada netko govori obično se ne istražuje, nego je to samo podatak koji pomaže u generalizaciji. To isto mora vrijediti i za semantiku. Obično nas neće zanimati svako pojedino značenje koje osoba pridaje riječi. Još jednom možemo potražiti primjer kod Lewisa Carrolla i *Alise s one strane ogledala*:

„Kad rabim riječ“, rekao je Humpty Dumpty podrugljivo, „znači da ni manje, ni više, sam biram što će značiti.“

Značenja koja pojedina osoba pridaje riječi nisu dio općeg proučavanja u semantici. Naravno, zanimljivo je i značajno ponekad pogledati i takva značenja koja odstupaju od standardnih. Najčešće se to događa u proučavanju književnosti – pjesniku ne mora neka riječ značiti ono što znači vama i meni. Također je to važno u psihijatrijskim ispitivanjima gdje pojedinac očito ne može rabiti jezik na način kao i ostali. Međutim, važno je shvatiti da ni proučavanja književnosti ni psihijatrijska istraživanja ne bi bila moguća bez poopćenih *normalnih* uzoraka koji služe za usporedbu.

Postoji razlika između izjave i rečenice pa tako možemo razlučiti izjavu „Knjiga je na stolu“ i rečenicu *Knjiga je na stolu*. To se može na prvi pogled činiti čudno i, nažalost, često se ta razlika gubi jer kažemo da ljudi izjavljuju, govore kroz rečenice. Međutim, bit je u tome da je izjava događaj u vremenu – netko ju daje u nekom trenutku, dok je rečenica apstraktna jedinica koja nema postojanje u stvarnom vremenu, ali je dio jezikoslovnog sustava jezika. Ta je razlika, očito, povezana s jezikom, kompetencijom i govorom, iz-

vedbom. Rečenica pripada jeziku, a izjava potonjem. To je važno jer kada govorimo o nečemu što je netko rekao, obično to opisujemo u smislu koji je rečenično prigodan. Drugim riječima, rabimo znanje iz jezikoslovlja (uključujući i poznavanje pojma rečenica) kako bismo o nečemu govorili. Na primjer, naveo sam izjavu „Knjiga je na stolu“ koju je netko mogao nekad izreći. Međutim, kako bi se mogao pozvati na nju, moram ju zapisati riječima i pratiti sva pravopisna pravila. Kada to sve učinim, imam rečenicu *Knjiga je na stolu*. Kako bih mogao pričati o izjavi, moram ju promatrati kao primjer uopćene, apstraktne jedinice – rečenice. (To se jedino može izbjeći ako se izjava snimi na kazetu jer bi i fonetski zapis predstavljao neke karakteristike rečenice). Kada zapišem rečenicu, identificiram riječi, ali riječi nisu *dani* dijelovi izjave. Ne može im se pristupiti izravnim promatranjem, već su rezultat sofisticiranog jezikoslovnog razmišljanja (2.5.). Iz toga proizlazi da se semantika neće (i zapravo nikad ne može) baviti značenjem izjava, već samo značenjem rečenica pa zbog toga ne možemo proučavati semantiku bez proučavanja gramatike i drugih aspekata strukture jezika.

Govorni jezik

Jedno je od važnih obilježja jezikoslovnog pristupa proučavanju jezika to da se ne bavi samo pisanim jezikom već i (čak i više) govornim jezikom. Postoje najmanje četiri načina po kojima se prednost daje govornom jeziku:

- Ljudska se vrsta puno duže služi govorom nego pisanjem i još uvijek postoje jezici koji nemaju svoje pismo.
- Dijete nauči pričati daleko prije no što nauči pisati.
- Pisani se jezik može u velikoj mjeri izreći bez da se gotovo išta izgubi. Obratno nije slučaj – ako zapisujemo rečeno, mnogo toga može se izgubiti.
- Govor igra puno veću ulogu u našem životu od pisma. Puno više vremena provedemo govoreći nego pišući.

Treća točka zahtijeva kratko objašnjenje. Postoji nekoliko odlika pisanih oblika koje nije lako (ili je i nemoguće) prenijeti u govor. Na primjer, uporaba kurziva u ovoj knjizi (kojim se daju primjeri) neće se očitovati u čitanju tih primjera, kao ni odlomci (iako tu nema nekog velikog gubitka). Međutim, govorni jezik ima puno očitije karakteristike koje se ne mogu lako prikazati u pismu. Točnije, ima tzv. prozodijska i paralingvistička obilježja. Prozodijska obilježja ponajprije uključuju intonaciju i naglasak. Već smo zabilježili uporabu silazno-uzlazne intonacije koja se pojavljuje uporabom riječi *ali* i bilo koji govornik engleskog jezika vrlo brzo postane svjestan upotrebe raznih intonacija u različite svrhe (u smislu izražavanja stava). Pojam naglasak rabi se za opisivanje nekoliko fenomena, uključujući i razliku

između npr. glagola osuditi (*convict*) i imenice osuda (*convict*), ali za naše potrebe najzanimljivija je upotreba akcenata (naglasaka), ali ne u smislu različitih naglasaka – dijalekata koji imaju žitelji raznih dijelova zemlje, već promatranje naglašanih riječi u rečenici. Razmotrite na primjer rečenicu *Hoće li Marija nositi taj šešir?* Naglasak može biti na bilo kojoj riječi u rečenici (osim možda na *li*) i to donosi različita razumijevanja. Ako se naglasi riječ *nositi*, možda se misli da će nešto drugo raditi s njim, npr. pojesti ga. Takva bi se vrsta naglašavanja mogla istaknuti u pisanju kurzivom ili podcrtavanjem, ali se rijetko time služimo, što ide u prilog tvrdnji da naglašavanje nije jednostavno kako se čini u prethodnom primjeru. Semantika intonacije i naglasaka posebna je cjelina. Međutim, značenju pridonose i paralingvistička obilježja kao što su ritam, tempo i glasnoća (vikanje i šaputanje nose vrlo jasnu poruku). Osim toga, kada govorimo, rabimo mnogo nejezikoslovnih znakova (ponekad se rabi termin paralingvističko) – smiješak ili namigivanje može značiti da zapravo ne mislimo to što smo rekli (sarkastični prizvuk).

Bez obzira na to, u ovoj se knjizi neću baviti semantikom tih obilježja iz triju razloga – problematika je preopširna, posebice je teška (značenja proizvodijskih i paralingvističkih obilježja jako je teško definirati) i jer (zbog ta dva razloga) još ne postoji suglasnost među jezikoslovcima o načinima bavljenja navedenom tematikom. Ipak, priznajem da je nažalost to priličan proпуст. Bit će kratkih napomena u primjerima koji su izravno povezani sa semantički definiranim kategorijama. Intonacija se ne može izostaviti kada se govori o problemu govorenja (8.2.), dok će se naglasak spomenuti kao zasebna tema i u komentaru (8.3.). Mnoga će paralingvistička obilježja biti uključena u pitanjima govorenja iako još nitko dosad to nije dovodio u vezu.

Čak i ako izuzmemo proizvodijska i paralingvistička obilježja, moramo priznati da se oblik i svrha govornog jezika uvelike razlikuje od pisanog. Usredotočenost samo na pismo dovela je gramatičare u zabludu, pa su često propustili uvidjeti da se govorni jezik razlikuje od pisma. Rezultat je toga da su opisivali govorni jezik u smislu koji je pogodan za opisivanje pisane riječi. To je još više obmanulo semantičare. Shvaćanje da je pismo velikim dijelom naracija ili prezentacija činjeničnih informacija i argumenata dovelo je do pretpostavke da je značenje velikim dijelom povezano s informacijom, s onim što su filozofi nazivali *teoremom*. Međutim, glavna funkcija jezika, posebno govornog, nije širenje informacija već nešto posve drugačije što ćemo poslije vidjeti (2.4.).

Povijesna semantika

U ovoj knjizi neće biti govora o povijesnoj semantici (osim u ovom dijelu), odnosno, o proučavanju promjena značenja kroz vrijeme. Ipak, većina

pomaka na polju semantike dogodila se u prošlosti, a i prije je spomenuto da je riječ *semantika* prvi put upotrijebljena za opis razvoja i promjena značenja.

Proučavanje promjena značenja može, naravno, biti fascinantno. Možemo započeti razvrstavanjem promjena koje su se dogodile. Poznati američki jezikoslovac L. Bloomfield zabilježio je nekoliko njihovih tradicijskih imena. To su bile, zajedno s primjerom i prijašnjim značenjem:

Sužavanje	<i>meso</i>	'hrana'
Proširivanje	<i>ptica</i>	'ptić'
Metafora	<i>goroko</i>	'gristi'
Metonimija (blizina mjesta ili vremena)		
	čeljust	'obraz'
Sinegdoha (odnos dio / cjelina)		
	<i>grad</i>	'ograda'
	<i>štednjak</i>	'grijana soba'
Hiperbola (od jačeg prema slabijem značenju)		
	<i>zapanjiti</i>	'preneraziti, skameniti se'
Litota (od slabijeg prema jačem značenju)		
	<i>ubiti</i>	'mučiti'
Degeneracija	<i>dečko, momak</i>	'dječak'
Uzdizanje	<i>vitez</i>	'dječak'

Pokušat ćemo pronaći i razloge promjena. Neke su tek rezultat puke slučajnosti. Riječ *money* (novac) povezana je s latinskim izrazom *moneo – warn* ('upozoriti') (usporedi s *admonish – opomenuti, upozoriti*) jer se novac pravio u Rimu u hramu božice imenom Junona Moneta. Riječ *tank* (tenk) dobila je značenje za vrijeme rata 1914.-1918. kao posljedica poduzimanja sigurnosnih mjera kojima se namjeravalo zavarati Nijemce da je riječ o cisternama za vodu (*water-tank*), a ne o tenkovima. Druge su promjene posljedica modernih potreba. Riječ *car* (automobil) bila je stilski obilježena inačica riječi *chariot* (kočija) sve dok nije izumljen automobil na motorni pogon. Većina riječi s područja znanosti dobila je specifično značenje koje nije bilo u izravnoj vezi s neznanstvenim riječima; masa i energija u fizici nisu jednake poimanju istih jednog laika. Uzrok je brzih promjena pojava tabua – riječi koje znače nešto neugodno što se zatim zamjenjuje drugom riječi koja je poslije opet promijenjena. Tako u engleskom jeziku postoje nazivi *privy* (zahod), *W.C.*, *lavatory* (nužnik), *toilet*, *bathroom* itd. Povijesne su promjene područje poredbenog i povijesnog jezikoslovlja, ili, češće rečeno, poredbene filologije koja pokušava rekonstruirati povijest jezika i kroz tu povijest povezati jezike na temelju zajedničkog podrijetla. Jedan je od ciljeva te pro-

blematike ustanoviti zakone glasova pa se tako pokušava pokazati povezanost glasa *p* iz romanskih jezika s glasom *f* iz germanskih jezika (Grimmov zakon). To se može promotriti na primjeru riječi engleskog jezika romanskog ili germanskog podrijetla (*father / paternal, feather / pen, fish / piscatorial*). Međutim, stvaranje zakona glasova ovisi o shvaćanju da su riječi koje uspoređujemo *iste* u smislu da dolaze iz istog jezika, što se može zaključiti samo na temelju njihova značenja. To je očito dovoljno za potvrdu navedenih primjera (zapamtite da su olovke u prošlosti bile pera). Nije čudno da riječ *ewe* (ovca) možemo povezati s latinskom *ovis* (*sheep*) i engleskom *ovine*, a riječ *acre* (jutro) s latinskom *ager*, ali možda je iznenađujuće (po zvuku, ne po značenju) da su riječi *cow* (krava) i *beef* (govedina) povezane, iako na složeniji način. Riječi *guest* (gost) i *hostile* (neprijateljski) teško je povezati značenjski dok se ne pogleda shvaćanje da se na strance može gledati i kao na prijatelje, ali i kao na neprijatelje. U pravilu su manje očita prepoznavanja značenja poduprta dokazima dobivenim zakonima glasova. Pronalazimo riječi koje bi, prema zakonima glasova, trebale biti povezane, a zatim tražimo semantičku povezanost. Nažalost, to nije moguće sa svim jezicima. U mnogim je dijelovima svijeta teško utvrditi jezične odnose uglavnom jer ne postoje povijesne zabilješke pa često dolazi do nagađanja. Vidio sam pokušaje povezivanja riječi iz različitih afričkih jezika bez provjere kroz zakon glasova, a na temelju fonetičkih sličnosti i značenja (riječi *day, sun, fire* i slične njima *sky, above, rain*). Ako identifikacija kroz zakon glasova nije uvjerljiva (a nije), smatra se da identificiranje nije uvjerljivo.

Osim znanstvenog proučavanja promjena značenja, ljudi su zainteresirani i za etimologiju ili otkrivanje prijašnjeg značenja riječi (ako pratimo etimologiju riječi *etimologija*, dolazimo do njezina značenja – otkrivanje pravo značenja riječi). Rječnici pokušavaju pokazati etimologiju riječi dajući kratak popis podrijetla riječi. Interes za etimologiju seže daleko u prošla stoljeća. Prvu je ozbiljnu raspravu napisao Platon u djelu *Kratil* u kojem daje, između mnogo besmislenih epistemologija, i dosta točnih rješenja. Laiku je teško to prepoznati jer mnogo riječi ne znače ono što znače. *Gooseberry* (ogrozd) nema veze s riječju *geese* (guske), a riječ *strawberry* (jagoda) nije izravno povezana s riječju *straw* (slamka) (iako su riječi *straw-* u *strawberry* i *straw* istog podrijetla). Mnogi ne bi očekivali da su riječi *hysterical* i *womb* povezane (iz grčkog) ili da riječi *lord* i *lady* imaju nešto zajedničko s riječju *loaf* (*of bread*).

Etimologija sama po sebi i nije toliko značajna i ne bi trebala biti toliko zastupljena u rječnicima iako za nju vlada veliki interes. Glavna je poteškoća spoznaja da ne postoji *točno* ili *originalno* značenje jer ljudski jezik seže predaleko u prošlost. Primamljivo je zaključiti da riječ *nice* (zgodan) zapravo znači *precise* (točan) kao u primjeru *nice distinction*, ali proučavanje povijesti pokazalo je da je ta riječ jednom u latinskom značila *silly* (luckast) (latinski *nescious* – neuk), dakle, bila je povezana s riječju *ne* (not) i *sc-* (*cut*,

kao u riječima *scissors*, *shears* – škare). A prije toga? Ne znamo. Upravo se zbog toga etimologiji neće pridavati velika važnost.

Kao što sam rekao na početku ovog dijela, neće se naširoko raspravljati o povijesnoj semantici. To je možda iznenađujuće pa čak i razočaravajuće čitatelju koji je zbog popularnih knjiga i većine rječnika povjerovao da je bit značenja promatranje promjene značenja kroz povijest. Međutim, jezikoslovci su prihvatili podjelu koju je napravio de Saussure na dijakroniju i sinkroniju u jezikoslovlju, prvo se bavi promatranjem jezika kroz vrijeme, a drugo jezikom kakav je ili kakav je bio u neko određeno vrijeme. Iako postoje neki teoretski problemi kod podvlačenja granice između tih dvaju pristupa, u praksi se ta granica jasno vidi i nema zabuna. Na primjer, izjave *ought je prošlo vrijeme glagola owe*, *dice je množina riječi die* su konfuzne. Kao sinkronijske činjenice o modernom engleskom nisu istinite, dakle mogu biti dijakronijski istinite, ali u tom slučaju glagol treba biti u obliku *was*, a ne *is*.

Jezikoslovci su se prethodnih godina usredotočili na sinkronijsko proučavanje jezika. Može se čak i raspravljati treba li sinkronijsko proučavanje logički prethoditi dijakronijskom jer ne možemo proučavati promjenu u jeziku sve dok prvo nismo ustanovili kakav je jezik bio u vrijeme nastanka promjene. Tako se isto i u semantici ne možemo baviti promjenom značenja, ako ne znamo što značenje jest. Nažalost, zbog nepostojanja jasne teorije o semantici, istraživači zainteresirani za povijesne promjene prihvaćaju neodređene izjave o kakvima smo već govorili. Smatram da je to dovoljan razlog da se, u knjizi ovakvih razmjera, posvetim sinkronijskim temama.

Semantika i druge discipline

Jezikoslovci nisu jedini istraživači koji su zainteresirani za semantiku. To područje jednako zanima i filozofe i psihologe. Nemoguće je povući jasnu crtu koja odvaja jezikoslovni pristup proučavanju semantike od filozofskog ili psihologijskog, ali možemo istaknuti nekoliko razlika.

Postoji znatno preklapanje filozofskog i jezikoslovnog pristupa značenju, a i sami jezikoslovci pokazali su veliki interes za filozofska razmišljanja o toj temi. Ipak se mogu razaznati neke razlikovne točke.

Ponajprije, jezikoslovac nije, ili ne bi trebao biti, primarno usredotočen na idealizirane sustave koji se mogu pronaći u nekim logičkim djelima. Logičari imaju širok spektar prijedloga pa tako objedinjuju sve od jednostavnog silogizma (*Svi ljudi su smrtnici. Sokrat je čovjek. Sokrat je smrtnik.*) do logičke sintakse Rudolpha Carnapa. Ono što im je zajedničko jest to da nisu utemeljeni na promatračkom jeziku, nego su u osnovi usuglašeni i dosljedni modeli idealiziranih vrsta sličnim onima u matematičara. U matematičari, naravno, postoji razlika između *čistog* i *primijenjenog*, ali ima malo dokaza o mogućoj primjeni logičkih sustava na jezik i jezikoslovci bi trebali biti iz-

nimno sumnjičavi kad je riječ o *logičkoj osnovi jezika*. U kasnijim ćemo poglavljima govoriti o nekim logičkim i polulogičkim pristupima uz rezervu zbog stupnja točnosti tih pristupa.

Kao drugo, razlika postoji između znanosti i filozofije znanosti pa se i pristupi znanstvenika i filozofa razlikuju. Dobar se primjer može naći u kvantnoj mehanici. Može se reći da je elektron ili u položaju A ili u položaju B, ali ne može se pitati, čak ni u načelu, koji od dva položaja zauzima – bilo da je u A, a ne u B ili da je u B, a ne u A. Slično tome može se reći da je elektron prošao kroz barijeru koja je imala dvije rupe X i Y i da je prošao ili kroz X ili kroz Y, ali nije dopustivo pitati kroz koju je rupu prošao ili reći da ako nije prošao kroz X, morao je proći kroz Y i obratno. To se laiku može činiti nemogućim, ali neće imati koristi ako pita znanstvenika: *Kako je to moguće? Znanstvenik će jednostavno reći: Moguće je*. Ako se od njega i dalje zahtijeva odgovor, znanstvenik će to objasniti prigodnim simbolima i argumentima kojima će pokazati da su izjave točne. Ono što laik zapravo želi nije znanstveno opravdanje, već objašnjenje, konceptualni okvir unutar kojeg je znanstvenik dao izjave. *Kakvog smisla ima izreći to na taj način?* laik se može pitati. Međutim, za odgovor se mora obratiti ne znanstveniku, već filozofu znanosti koji će pokušati objasniti prirodu znanstvene teorije općenito kao i pojedinačne modele kvantne mehanike.

Vrijedi primijetiti da se javljaju dva objašnjenja. Prvo je da znanstvenik objašnjava predmet proučavanja dajući znanstvena pravila, a drugo je da filozof objašnjava kako se znanstvena objašnjenja mogu razumjeti.

Razliku je između znanosti i filozofije znanosti u jezikoslovlju teže uočiti jer su *činjenice* toliko neopipljive, posebice na području semantike. Uistinu, ono što smatramo činjenicama uvelike će ovisiti o okviru, tj. modelu unutar kojeg ih možemo opisati. Međutim, dobro je imati na umu razliku jer je lakše prvo odlučiti o modelu, a zatim iznijeti činjenice unutar njega, umjesto pokušati prvo donijeti empirijske zaključke koje potom treba svrstati u model. Velik je broj argumenata unutar predmeta rezultat takvog pristupa problemima semantike. Naravno, postojat će vrlo malo dodirnih točaka ukoliko jedan istraživač započne s jednim modelom, a drugi s drugim, umjesto da svaki od njih prvo skromno pokuša vidjeti što se može reći, a tek onda početi sa stvaranjem vlastitog modela. Na primjer, semantički model koji isključuje uporabu jezika u kontekstu posve je kriv (vidi poglavlje 5.).

Psiholozi se bave semantikom na nekoliko načina. Jedan od primjera može se naći kod Charlesa Morrisa u njegovoj knjizi *Signs, language and behavior*, izdanoj 1946. u kojoj se bavi značenjem znakova. Ako je pas naučen da očekuje hranu kad čuje zvuk zvana, zvono označava hranu (iako, ako mu se ne da hrana, zvono samo nagovještava, ne označava). O tom ćemo biheviorističkom pristupu govoriti poslije (3.3.). Ovdje je dovoljno spomenuti da Morris kroz primjer o psu / hrani govori i o čovjeku koji sprječava vozača da vozi uz rub ceste gdje ima odrona kamenja. Ovdje čovjekove

riječi predstavljaju znak, odron ono što je naznačeno, a stanje na cesti gdje ima odrona jest nagovještaj. Međutim, mislim da je teško poistovjetiti uporabu termina *sign* (znak), *denote* (označiti) i *signify* (nagovijestiti) s primjerom o psu i njegovoj hrani.

Lakši, ali i manje važan pristup objašnjen je u knjizi C. E. Osgooda, G. J. Sucia i P. H. Tannenbauma *The measurement of meaning*. Autori pokušavaju *izmjeriti* značenje riječi kao što su *father* u smislu semantičkog *prostora* koji definiraju kroz set od dvadeset pitanja kao: *Je li tužno ili sretno? Je li tvrdo ili meko? Je li brzo ili sporo?* Rezultati se prikazuju na koordiniranim mrežama, ali to nam malo govori o značenju uopće. Mogu pokazati *emotivno* ili *konotacijsko* značenje (vidi 2.4.) pa će tako političar biti nisko, a državnik visoko na skali dobro / loše, ali to je sve.

Postoji, naravno, i način da psiholozi promatraju kako će ljudi reagirati na različite riječi pa se tako mogu mjeriti stupnjevi poznavanja riječi, asocijacije... Jezikoslovce će pak više zanimati što se događa u svakodnevnom govoru radije nego u umjetno stvorenim uvjetima psihologijskih pokusa jer čak i ako osoba reagira na određen način, kako se to može povezati sa standardnom uporabom jezika?

Na prvi pogled posve drugačija disciplina – komunikacijska teorija puno više obećava. To je teorija koja povezuje nekoliko poznatih, tehnički definiranih koncepata. Komunikacijski sustav sadrži informaciju i sustav koji se procjenjuje na temelju učinkovitosti prijenosa informacije. Učinkovit će sustav imati minimalan broj suvišnosti (dijelovi poruke koji se mogu izbaciti bez da se ukloni ijedna informacija) i minimalnu razinu buke (sve što ometa prijenos). U jeziku ima mnogo suvišnosti i buke. Jednostavna ilustracija suvišnosti u pismu: ako se pokrije donja polovica pisanog teksta, tekst se i dalje može pročitati. Buka može biti samo buka u uobičajenom smislu jer i to utječe na komunikaciju, ali može se dogoditi i zbog visokih frekvencija na telefonu i radiju, lošeg izgovora, pisanja ili kao u gore navedenom primjeru zbog lošeg ispisa. U biti, suvišnost postoji ako se poruka ipak može razumjeti bez obzira na buku. U semantici buka se pojavljuje usred raskoraka između govornikova i slušateljeva razumijevanja što utječe na prijenos informacije. Ipak, ta nam teorija neće puno pomoći u semantici jer informacija, u tehničkom smislu, nije značenje. Semantiku ne zanima učinkovitost prijenosa informacija, već ono što informacija treba biti. Čovjek koji govori, za razliku od komunikacijskog sustava, ne prenosi samo poruku nego ju i stvara, a o tome ne možemo ni početi govoriti jer ne možemo izbrojiti ili precizirati što se to točno *prenosi*.

Prevela Dijana Kamenčak